

SZEMLE

LOSONCZ ALPÁR

Központ és gravitáció

Bárdi Nándor: *Tény és való – a budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete.*

Pozsony: Kalligram, 2004.

A *Tény és való* szerzője kilenc fejezetben tette tárgygyá a magyar-magyar viszonyok politikai és történeti vonatkozásait. Interdiszciplináris jegyeket magán viselő, kapcsolattörténeti munkát írt, méghozzá azzal az igénnyel, hogy problémákat érzékelve, katalogizálja azokat szétrajzó jelentéseket, amelyek e relációk kapcsán jutnak felszínre. Aligha kell külön bizonyítanom, hogy a magyar-magyar kapcsolatban heterogén és komplex jelentésekkel szembesülünk, amelyek nem nélkülözhetik a sokféle figyelő tekintetet. Ezenkívül, egy adott történelmi pillanat eseményeinek sokszínűsége nem pusztán egy egységes tartalom kifejeződése, hanem többfajta időgörbe sokasága, amelyek mindegyikét saját különös történelmük törvényszerűségei határozzák meg. Másképpen szólva: az adott történelmi pillanatot a jog-, a gazdaság- vagy politikatörténet találkozási pontjaként kell értelmeznünk. A könyv tehát keresztmetszeteket formál meg és annak a jegyében jött létre, hogy fogalmi keretet nyújtson a politikai szféra döntéshozó aktorai számára.

A következőképpen fogok eljárni. Először, kockáztatva, hogy nem tudok minden releváns vonatkozást nyalábba gyűjteni, iskolásan beszámolok az egyes fejezetek tartalmáról, rögzítem a legfontosabb értelmezési perspektívákat, majd elmondom, hogy miben látom a vállalkozás nehézségeit, és kommentárokat fűzök meghatározott mozzanatokhoz.

Az első fejezetet átjárja a fogalmi megalapozás szándéka, a tárgyalt tapasztalat megragadására irányuló reflektáltság. A szerző hírül adja, hogy a fogalmi készlet (pontosabban a metaforák és a fogalmak egybejárásai), amelyek a nemzetpolitikai diskurzusokban napvilágra kerülnek, perspektívafüggő. A szövegeinkbe épült fogalmak kiválasztása révén vonatkoztatási mezőkként különíthetők el, miközben a vonatkoztatási mezőket mindegyike az aktualizálódó és rejtve maradó

elemekre oszlik szét. Az első fejezetben már tettenérhető a szerző által követett módszer sajátossága: a szöveg racionálisan építkezik, tételesen, pontokba sűrített állítások kerülnek elébünk, amelyek a klasszifikáció segítségével kísérlik meg egybefogni a sokrétűséggel karakterizálható tárgyat. Ebben a fejezetben a vonatkoztatási mezők állnak elénk. Mindenekelőtt a magyar nemzet és az államiság viszonyának történeti dinamikája, amelyet a magyarországi látótér alapján vizsgál a szerző, külön kimetszve a Trianonnal kapcsolatos töréspontokat. A soknemzetiségű országtól a homogén államig, ezt az ívet követi nyomon a szerző, azzal az el nem hanyagolható következtetéssel, hogy a magyar Kárpát-medencei léptékű politizálást átítatja egyfajta reduktivitás, hiszen ez a politika híján van a kiérlelt regionális stratégiának. Ennek folytán a szomszédságpolitika szemhatára is szűkül, mert a politika e vállfaját csupán a magyar-magyar kapcsolat közvetítésével képes megjeleníteni.

Aztán, a „határon túli magyarság” jelentéseire összpontosíthat az olvasó. Nemzeti kisebbség, kényszerkisebbség, magyar nemzeti közösség, kisebbségi magyar társadalom, töredéktársadalom, íme felsoroltam néhány itt működő, mérvadó fogalmat, amelyek egyúttal tanúskodnak a társadalmi dinamika fogalmi kikristályosodási pontjairól. Érdemes alkalmazni a kortárs irányulókat kisebbségi vonatkozásokban, leszűrni a következtetéseket, amelyek a kisebbségi közösség konstruált mivoltából erednek. Ezek alapján megragadható az a genesis, amelyek folytán a kisebbségi magyar közösségek akarati közösségekké formálódtak át az elmúlt évszázadban. Ez a pont pedig olyan látószöveget kínál, amelynek segítségével belátható a kisebbségi modernizáció és az önrendelkezésből fakadó kollektív intézmények kapcsolódási pontjai, nem utolsósorban a demokratikus akaratképződés lehetősége a kisebbségi kontextusban. A kortárs társadalomtudomány nem romlatlan lényeket kutat, hanem viszonyok játékát, az egymásnak feszülő érdekkivetüléseket figyel, a relatálásokra összpontosít, és érzékenységet tanúsít a vonatkozások összjátékára. Ez a tény magyarázza, hogy a kisebbségi közösségek teljesítményeit szimultán szerkezetekben figyeljük: egyszerre kísérjük őket, mint a nemzetépítés „maradék egységeit”, és mint elkülönülő közösségeket, amelyek elitjei nemzetépítő mintákat követnek. Az útirány világosan kirajzolódik már itt: ha a modernitás faktum, amelyből kérdések háramlanak a kisebbségi közösségekre, akkor a kisebbségi elitek modernizációs teljesítménye a mérce, amelyet zsinórmértékké avathatunk. Mindez a politikai érdekvédelmi szervezetek, a civil társadalmi szféra, a kisebbségi nyilvánosság, a tudástermelői intézmények, az egyház összefüggéseiben, kölcsönhatásaiban vizsgálható. A modernizáció intézményes kondenzációi, és az elkülönülő modernizációs

szférákhoz kötődő elitek érdekviszonyai kerülnek így homloktérbe. Másképpen szólva, az említett szférák révén nyitunk rá a makro-, és mikroszintű modernizáció folyamatainak kölcsönhatásainak vizsgálatára.

Voltaképpen már az első fejezetben felszínre kerültek genetikus megfontolások. A második fejezet felerősíti ezt a tendenciát azzal, hogy egybegyűjti a különféle kisebbségi történetek korszakolásának eredményeit a kisebbségi elitek stratégiai irányulásának firtatásával. Nem véletlenül ez a fejezet (a státustörvénnyel foglalkozó rész mellett) bizonyult a leghosszabbnak, hiszen a történelmi okfejtések és a kortárs mérlegelések elegye itt a legszilárdabb. Ezekből az okfejtésekből megerősítést nyer, hogy a nyelvpolitika jogkövető gyakorlata intézményes tagoltság híján kevésnek bizonyul, a kisebbségi önerősítés elengedhetetlen forrása az intézményes praxis, amely magán viseli a nemzetteremtési teljesítmények bélyegét. A kisebbségi elitdinamika értelmezési kerete: a nemzedékek váltakozása, a nemzedékek kontextusában kibomló stratégiai elmozdulások, amelyek átfogják a kisebbségi társadalom történelmi hosszmetztét. A szerző egészen a jelen pillanatig követi a nemzedéki csoportosulások, elitcserék és konfliktusok dinamikáját, hadd jegyezzem meg itt eljárásának mellőzhetetlen tulajdonságát, amely másutt is erőteljesen felszínre bukkan: a szereplők skrupulózus lajstromozása, egyfajta névkontextuálás, valamint a történelmi folyamatok részletes feltérképezésének igénye.

A harmadik fejezet a budapesti kormányzatok magyarágpolitikáját veszi szemügyre, mégpedig meghatározott időintervallumban, amely 1919-től 1989-ig terjed. A jelentések szétfutásának lehetőségét a nyolctagú korszakolás hivatott ellensúlyozni. Az első korszak, azaz a két világháború közötti stratégiai irányulás, röviden szólva, a revíziós jövőkép jegyében formálódik, a területi integritás kapcsán veszteséget rögzít, de a kulturális integritás vonatkozásában továbbbélő egybefonódottságról beszél. A második időköz a II. világháborúra tehető, amelyet a többségi pozícióból követett nemzetiségpolitika fémjelzi, és a nemzetiségi kérdést nyelvpolitikai kérdésnek minősítették. (Érdekes ezen intervallum keretén belül Teleki Pálnak a kárpátaljai önkormányzatra utaló törvényjavaslata.) A II. világháború utáni periódusban a magyar politika pozícióvesztett konstellációban mozog, és erőhatalommal bíró politikai szövetség nélkül kényszerpályákat jár be. Az elkövetkező időszakot a szovjet birodalmi kódok befolyásolták, a nemzetiségi kérdés az adott szocialista ország belügyének tekintették, és a nemzetiségi konfliktusokat a célirányosan megfogalmazott történelem pillanatnyi stációjaként tartották számon, ami akadályt formált minden esetleges önállóságra törekvő magyar külpolitika előtt. Ugyanakkor, a szerző tekintete nem állapodik meg az ideológiai közeg jelen-

tésein, az információk áramlásának kevésbé látható formáit hozza szóba, hasadékokat látunk, amelyek az akkori külügyi apparátus és pártvezetés számára biztosítottak belátást. Ezzel előtérbe hoz egy olyan jelenséget, amelyet külpolitikai tanulásnak nevezhetnénk, és a „terepen mozgó” diplomaták „kizökkenését” jelzi a semlegesség állapotából. A hatvanas években rekonstruktív tendenciák tolnak fel, meghatározott társadalmi szereplők ismételten rátalálnak a nemzetiségi problémakomplexumra. A működő értelmezői módszer korábbi belátásokra támaszkodik, hiszen ott van e korban a politikai elitben végbement nemzedékváltás, amely a változó világrendben ajtót nyithat az intézményes törekvések és egyáltalán a nemzeti érdekek markánsabb megjelenítése előtt. A nemzetiségek vonatkozásában a kettős kötődés szintagmája, a divergáló kulturális és állampolgári jelentések az uralkodóak, a kisebbségeket normatív módon a közöttiség, a közvetítés és az összekötés metaforológiájának segítségével írják le. (Érthetően a szerző itt, az előző részekhez képest több részlettel szolgálhat.)

Milyen következtetések adódnak az elmondottakból a mára nézvést? A szovjet birodalom kódjai által fenntartott szocializmus imploziója választóvonalként értendő a magyar külpolitika számára: nem a folytatás, hanem a kezdet az irányadó távlat. Minden rekonstrukció erőteljesen viszonylagos, a visszatérés a korábbi történelmi pillanatokhoz elfogadhatatlan. A revíziós jövőkép egy neműsítette a távlatokat, viszont amennyiben ma jövőképet hozunk szóba, csupán a többes szám perspektíváját használhatjuk. Az 1989 után kibomló időszakot úgy is kezdetként értelmezhetjük, hogy a diskussziók a tájékozódási pontok megszerzése miatt nem tekinthetnek vissza az előző korszakokra. Ebbe a részbe még egy konkluzív okfejtés fűródik bele, szinte meglepetésszerűen, mondhatnám, mert némileg különbözik az imént regisztrált fejleményektől. Azt a kérdést érinti, amelyet a szerző több ízben is körbejár: a magyar-magyar kommunikációs szintek, a határokon túlmutató nyilvánosság kérdését. Itt az kerül említésre, hogy a magyarországi érdekek és nyomasztó csoportok mellett az értelmiségi szereplőket is figyelembe kell részesíteni. Ez a felszólításszerű megállapítás megannyi polemikus vonzatot tartalmaz a magyar-magyar kommunikációra nézve, többször is érdemes visszatérni rá.

A vonalvezetés rondószereketű, amint azt a következő fejezetből is kideríthetjük. Először mindig a kisebbségi mozgástérben kibomló útkereső magartartásfenomenológiát látjuk, majd a figyelmünket a budapesti kormányok magyarságpolitika teljesítményei felé irányíthatjuk. Nos, a negyedik fejezetben a kisebbségi a kisebbségi elitek egymásnak feszülő fellépésmintáit sorakoztatja fel a kilencvenes években (2000-ig terjed a látótér). Bárdi Nándor

az 1995–1996-os évet tekinti fordulópontnak, ugyanis az alapszerződés aláírása és a MÁÉRT létrehozásának tőzsomszedságában az intézményépítés és a politikai integráció kérdéskörei jutnak érvényre. Ne feledkezzünk meg arról a tényről sem, hogy a kisebbségi elitek, az etnikulturális határvonalakat követve, az elkülönülés alakzatait teremtik, vagyis olyan társadalmi formákat konstruálva, amelyek határokat jelentenek. Még ott is, ahol a kisebbségi politikai elitek szövetségre léptek a többségi pártokkal, és szerepet vállaltak a kormányban, tetten érhető az elkülönülés intenciója. Figyelembe vesszük, hogy etnikailag megosztott társadalomban élnek, a jogkövetés módszerével élnek, de az összetartozás intézményesítése a kisebbségek esetén az etnikulturális kritériumok közvetítésével történik. A határon túli magyar közösségek megjelennek az adott állam közjogi szerkezeteiben, de az etnikulturális önállósulásról nem mondanak le. A kulturális szimbólumok és gazdasági erőforrások fölötti „belső” viták a kisebbségi keretekben a nemzetek kialakulásának meghatározó jellemzőire emlékeztetnek. Valójában a többség és a kisebbség esetében is a töréspontok megerősödését észlelhetjük. Három típusú kisebbségi-érdekvédelem magatartás rajzolódik ki a megfelelő beszédmóddal, a) a létező hatalomban való részvétel révén megvalósítani a kisebbségi érdekeket, b) kooperatív fellépést gyakorolni a többségi demokratikus erők vonatkozásában, c) az önrendelkezés intézményes valóságát szorgalmazni.

Az ötödik fejezet, ahogy az imént jeleztem, ismét a magyarországi perspektíva felé mozdul el. Legitimációs problematikum faggatásával kezdődik, azt a kérdést feszegeti, hogy Magyarországon milyen igazolással élnek a társadalmi szereplők akkor, amikor a kisebbségi magyarok ügyeivel foglalkoznak? Más szóval: mi indokolhatja a magyarországi állampolgár számára, hogy állama közvetítésével gondot fordítson a „külföldi magyarokra”, és milyen érveket sorolhatunk fel az mellett, hogy viseljék a különféle kedvezményteremtés költségeit? Ezt a kérdést nem lehet mellőzni, hiszen aki a magyar állampolgárok közösségére korlátozza lojalitását, arra eleve nem lehet törvényes kötelezettségeket róni azon az alapon, hogy van egy tágabb magyar nemzet, és neki inkább azzal kellene azonosulnia. Nem mindegy, hogy az emberi állapot valamely sorsszerű, megváltoztathatatlan aspektusára hivatkozunk, mint a nemzetiség mozzanatára, vagy a történelmi narráció által kihegyezett történetre (a kisebbségeknek kényszerhelyzetbe való jutása 1919 után). Nem lényegtelen, hogy a szabad identitásválasztás, valamint az életvezetés kiteljesíthetőségének kombinációja mellett törünk-e lándzsát.

Nem veszhető szem elől az a legitimációs kérdés, hogy a magyar állam miért ad jogosultságokat a nem Magyarországon élő magyaroknak a nemzet

tagolt egysége megőrzése érdekében? A szerző hozzáállásának belső dimenziójához tartozik, hogy az általam politika-filozófiailag kihüvelyezett alternatíva tolmácsolása helyett először minden olyan dimenziót megvizsgál, amely meghatározza a magyar-magyar kötelékeket, majd a politikai elképzeléseket rögzíti. Ezen utóbbiak az ideológiai frontok választóvonalait tükrözik, hiszen az újrafarmálható, alkalomadtán restaurálható egységes nemzet koncepciója a jobboldalon, viszont a kérdés alapvetően külpolitikai távlatokba való helyezése, és a regionalista útkeresések inkább a baloldalon találhatóak. Mégis, leszámítva a stratégiai jövőképeket, megmutatható a konszenzus, amely a kisebbségek kapcsán kialakult a magyarországi pártok között (a határváltozás elutasítása, a határon túli magyarság képviselője a nemzetközi közegben, a kisebbségi magyar-ság támogatása a költségvetésen keresztül, stb.).

Ezek után következik a magyar kormányok kisebbségpolitikájának diagnózisa. Az Antall-kormány három szempont között egyensúlyozott, elindult az euroatlanti integráció útján, a magyar-ságpolitika stratégiáját érlelte és a történelmi jelentésekkel terhelt szomszédságpolitika vonatkozásaival szembesült, miközben a magyar kisebbségek problematikumának hangsúlyozása instabilizáló tényezőnek számított. A legfontosabb fejlemény e helyütt azonban, hogy a kilencvenes évek kezdetével az etnikumértelmezés új periódusának kellett kezdődnie, amely a magyar elitek tanulási képességeit igényelte. Ez egyszerre követelte az atlanti integrációs formákba való beleilleszkedés, és a magyar egyetemesség rekonstrukciójának intencióit, valamint olyan nyelvnek a kialakítását, amely eurokonform, de, figyelembe véve a magyar diaszpóra különösségét, akár kerettágitó is. Egyszóval, a politikai/etnikai reláció igazodási pontjai újfajta értelmezést nyerhettek, de nem valamilyen változatlan adottságokat magában foglaló kontextusban, hanem a változó világrendben. Az alapszerződések politikájával részesei voltak azon európai irányulásnak, amely megkísérelte stabilizálni a posztszovjet térséget, azon meggyőződés alapján, hogy összeköthető a kisebbségek jogok és a határok tiszteletének a szavatolása.

A Horn-kormány nem elszakadt nemzetstrésznek, hanem hátrányos helyzetű csoportnak minősítette a kisebbségi magyarságot, és elsősorban alkotmányjogi nézőpontból közelített a kérdéshez. Irányulását a térség stabilizálásának igénye határozta meg, és folytatta az alapszerződések megkötésének politikáját. Nóvumot hozott e kor támogatáspolitikája, amely homloktérbe emelte a gazdasági modernizáció kérdését és a modernizáció fokozatos kiterjesztését sürgette. Nem segélyek, hanem a felemelkedés alapjának megvetése, valamint a társadalomépítési szándék, ez szűrődött át ezekből az elképzelésekből. A címzett: a kisebbségi társadalom egésze, amely modernizációs

erőforrásokkal gazdálkodik a polgárosodás érdekében. Hiszen, a kisebbségi társadalmak lemaradása a magyarországi modernizációra nézve is negatív következményekkel járhat, a peremre szorulás tendenciái a „központot” is regresszív folyamatokkal terhelhetik. Ugyanakkor a modernizációs programok megvalósítása akadályokba ütközött, hiszen nem álltak rendelkezésre a megfelelő források, ami az elosztás reduktív formáit eredményezte, pontosabban, az elosztást a politikai alkuk mechanizmusai határozták meg. Ez a tény sejteti, hogy a gazdasági modernizáció programja nem hatotta át a kormány egészét, alárendelt maradt.

Az Orbán-kormány elemzésekor figyelembe kell vennünk, hogy e periódusban módosult Magyarország geopolitikai szituációja, és újfajta gazdasági környezetben bontakoztak ki törekvései. Nem válságcsillapítás, vagy a létező kereteken belüli optimum keresése, hanem a keretteremtés óhaja jellemezte a kisebbségpolitikát. A határon túli magyarság kérdése a nemzeti vállalkozás szerves részének számított, a határon túli magyarság problémaköre a magyar politika természetes dimenziójaként értékelődött. Nem annyira a redisztribúció irányvonalát követte ez a politika, hanem a programok konstrukcióját és pénzelését szorgalmazta. Teljesítményeket akart, újonnan teremtett intézményekkel. Igaz, ebben korábbi alapelveket is követett, azaz teljesített be, de kétségtelen a kormány szereplőinek elkötelezettsége a kisebbségpolitika vonatkozásában.

Kézenfekvő, hogy a hatodik fejezet ott veszi fel a fonalat, ahol az ötödik elejti: a státustörvényhez érkezünk, amely az Orbán-kormányhoz fűződik. Aligha szükséges itt bemutatni az idevágó vitákat, hiszen olyan kiadvány látott napvilágot, amely kellőképpen dokumentálja ezeket. Tehát csupán azokra a tanulságokra szorítkozom, amelyek a szerző álláspontjából következnek. Miért egyáltalán a státustörvény, amely ráadásul megzavarta a viszonyt legalább két szomszédos országgal? Miért a törvényerejű anyaországi támogatás, a jogi kötelek-e megteremtése? Vajon a külpolitikai voluntarizmus hívta-e életre? Miért tűnt elengedhetetlennek státust létesíteni, ha úgy tetszik, más államok polgárai, más államok területén élő magyarjai számára, akik ugyanakkor egy másik állam joghatósága alá tartoznak? Feszültségben áll-e a törvény kapcsán az érzelmi azonosulás és a racionális megfontolás? Miért nem bizonyultak elegendőnek a 21 alapszerződés nyomán létrejött kisebbségi vegyes bizottságok? Mert az alapszerződések logikája nem nyitott ablakot a kisebbségi intézményteremtés felé, ezenkívül Magyarország a szerződésekből kifolyólag nem rendelkezett olyan pozícióval, amely alapján védhatalmi funkciókat gyakorolhatott volna. Sietve hozzáteszem,

hogy ez a kiindulási pont nem jelenti apologetikus álláspont hirdetését. Nem lehet elfeledni, példának okáért, hogy olyan regionális-globális tendenciák szökkenek szárba, amelyeket nem lehet magyarázni a nemzetépítés paradigmájának keretén belül. (Mellesleg jegyzem meg, hogy itt is felviláncol a kisebbségi elit és a kisebbségi magyar közvélemény közötti divergencia: a szerző ezt a Fidesz választási vereségének eltérő érzékelésével demonstrálja; ezek meggondolandó jelenségek.) A szerző különösképpen a fogyasztói minták elterjedését hangsúlyozza, amelyek a mindennapi életvezetést befolyásolják. Azután ott vannak a kedvezménytörvény szándék nélküli folyamatai: a központi perspektíva megerősödése és a kisebbségi közösségeken belüli megosztottság elmélyülése. Mielőtt tovább mennék, szeretném rögzíteni az itt kibontott kritikai irányulást, amelyet emlékeztünkbe kell vésnünk: Magyarország egyszerre magához vonzza a konvertálható tudásokkal rendelkező kisebbségi személyeket és dezintegrálja a kisebbségi szervezeteket, deklaratív a szülőföldön való maradást írja ki a zászlóra, de a Budapest-függést erősíti folytonosan.

A törvényről háromszintű disputa folyt, ezek: a koncepció, a hatás, és a megvalósítás technikái. Itt csupán a kimetszett dilemmákat említem. Nem véletlenül szólok dilemmákról, hiszen itt nem pusztán *pro* és *contra* nézőpontok ütköztetését látjuk. Az első a nemzetállamra, a nemzet értelmezésének mozzanataira vonatkozik, méghozzá olyan szituációban, amelyben a nemzetállam, a szuverenitás jelentései módosulnak. A második dilemma azzal szembeállít bennünket, hogy merre billenti el a törvény a mérleg nyelvét, a segélyezés vagy a társadalompolitika irányába? (Itt is működik a dihotóm álláspontok dekonstrukciója: pl. a szimbolikus dimenziókat elmarasztaló szerzők, ugyan éleselméjű bírálatokkal élnek, de elfeledkeznek a nemzeti megnyilvánulás eredendő szimbolikus dimenzióiról és ezek sajátos jelentésaspektusairól a kisebbségi környezetben. Mindenesetre a hiányosság egyértelmű: hiányzik ugyanis a törvény jelentéseinek beleillesztése a társadalompolitikai programokba, a közösségépítés és a törvény vonatkozásainak elegyét voltképpen senki sem gondolta végig.) A harmadik dilemma a megvalósítást érinti: hogyan beágyazni a törvényt a fennálló európai jogi térbe, amelyben az európai értékek számonkérése legtöbbször hatály nélküli, és amelynek szervezetei nem voltak felkészülve a törvény befogadására? Egyébiránt nem nehéz észrevenni, hogy amennyiben az etnokulturális igazságosság és a stabilitás kerülnek szembe egymással, az európai intézmények rangsorolása az utóbbit részesíti előnyben. Nem utolsósorban, felmerül még egy kérdés: hogyan érvényre juttatni a törvényt azokban a szomszédsági viszonyokban, amelyeket

átszövi a történelem valósága, és amelyekben a nemzetépítési stratégiák folytonosan sűrűlődnak egymással?

Ha komparatív eljárást választunk, akkor kénytelenek vagyunk konstatálni, akár a státustörvény kapcsán is: a magyar külpolitikának a nem-egyidejűség jelentéseivel kell számolnia. Mert amíg a magyar perspektíva számára a modernizációs folyamatok a hagyomány részét képezik, hiszen a modernizáció több hullámban ment végbe (igaz, externális erők, pontosabban birodalmak közvetítésével) addig a szomszédos országok számára jóval gyengébb értelemben szólhatunk ilyen tradícióról. A magyarországi konstelláció az etnikai homogenizálódás jeleit tükrözi, politikailag integráltabb környezetben nyer alakokat, másutt pedig a nemzetteremtési programok vannak napirenden, ami erősebb hasonlóságokat (és konvergáló nemzetteremtési intenciókat) feltételez a szomszédos országok politikai elitjeit illetően. A kedvezménytörvény megszavazása ugyan társcelekvés, hiszen a jobboldal és a baloldal erős vitákkal közvetített egyetértéséből született, ám az elválasztó politikai frontvonalak sokkalta mélyebben húzódnak, mint egyebütt.

Része meg ennek a fejezetnek az a szintén kritikai hangvételű okfejtés, amely a magyarországi politika megjelenését firtatja azokban az országokban, ahol magyar kisebbségek élnek. Mindenesetre, arra a kérdésre, hogy megtesz-e a magyar államapparátus mindent azért, hogy megfelelő kép alakuljon ki róla a szomszédos országokban, a megfelelő tapasztalatok birtokában egyértelmű nemmel felelnék.

Számot kell adnom legalább néhány mondat erejéig arról is, hogy ugyan-ezen fejezet keretén belül kerül sor a MÁÉRT szakbizottsági teljesítményeinek, az intézményteremtések során kialakult konfliktushelyzetek és fonák dimenziók, az ajánlóirodák tevékenységéről, valamint a magyar-magyar viszonylatnak demográfiai jellegű analizisére is. Ezekből is átszűrődik a kritikai igény, íme: az intézményteremtés nem szövőődött egybe a modernizációs tartalékok megerősítésével, a védekezési minták nem járnak párban a modernizációs stratégiával, a rövidtáv nem párosul a hosszú táv dimenzióival. Amint ez jól felmérhető a tudástermelés terén tapasztalható megrekedés vonatkozásában.

Lépjünk előre. A hetedik fejezet a budapesti kormányzatok támogatáspolitikája felé fordul. A redisztribúciós praxis feltérképezésére vállalkozik, még-hozzá utat törve, hiszen nem tudunk olyan kísérletekről, amelyek az informális kommunikáció burkát áttörve tudományos igényű dolgozatokat formáltak volna meg e kulcsproblémának is minősíthető kérdéskötegről. Hiszen a támogatási rendszer azt hivatott előmozdítani, hogy a kisebbségi társadalmak sajátosságainak figyelembevételével jöjjenek létre a helyzetjavító akciók,

és döntéshozók szem előtt tarthatják az illető állam feltételeit, amelyek az adott kisebbség dimenzióját jelentik. Ezenkívül, a tapasztalat demonstrálja, hogy a régió demokratizálása nemcsak, hogy nem biztosítja a kisebbségi jogokat, de a demokrácia mechanizmusaival élve szentesítheti az asszimilációt. Bele kell, tehát, avatkozni a demokratizáció folyamataiba, a kollektív jogoknak olyan anyagi alapot kell biztosítani, amely a jogkövetést lehetővé teszi. Ez a beleszólás Magyarország felől elkerülhetetlen, más szóval, ebből a helyzetből adódik az alkotmányosan is körülkövegelt erőfeszítés, hogy határon túli magyarnak lenni ne legyen hátrány, és a kisebbségi helyzetű magyar lehetőség szerinti teljes életet élhessen. A kisebbségi helyzet hátrányokkal jár, ezeket a hátrányokat, ahogy látjuk, a nyílt diszkrimináció fölszámolása önmagában nem törli el. Ahhoz, hogy a kisebbségben élők egyenlő esélyekkel rendelkezzenek, s hogy ezért cserébe ne kényszerüljenek feladni kötődésüket a kisebbséghez, induló hátrányaikat ellensúlyozni kell.

Mármost, a politikai és a gazdasági elméletek meglehetősen részletességgel tárgyalták (pl. járadékvadászat) a redisztributív gyakorlat veszélyeit, csapdáit, azt csak sajnálhatjuk, hogy ezen megfontolások nem találtak befogadóra az elemzők között. Inkább publicisztikai okoskodások tárgyaivá váltak ezek a fenomének, amelyek az örökösen újraeledő mártírológiai beszédmóddal együtt ködfelhőkbe burkolják az elemzendő jelenségeket. A magyar redisztributív gyakorlat nem a nyilvánosság előtt történik, és ismerve a történelmi-politikai kontextust, a szerzővel együtt, látom ennek az indokait. Semmi kedvet nem érezek ahhoz, hogy ridegen pálcát törjek e gyakorlat felett, amely megannyi kihordatlan feszültséget teremt. Ugyanakkor, az elemzés ne itt végződjön, mert az álagórzó magatartás máris baljós tendenciákhoz vezetett, esélyeket tékozolt el. Ebben a fejezetben is végigkísérhetjük a dinamikát, amely a kortárs mérlegelésekkhez vezetett. Amennyiben a kilencvenes évek végén kialakuló szituációt kívánjuk értékelni, úgy feltűnik, hogy a gravitációs erő továbbra is a magyarországi támogatásokhoz köt, ami kerékkötőnek bizonyul a hosszútávon kibontható stratégiák számára. Lényeges, hogy az elitpozíciók erőterének újrendeződése okán, minden társadalmi csoportnak egyre inkább a politikai hatalom erős közvetítésére van szüksége ahhoz, hogy az elitmező részévé váljék. Az, hogy a politikai szereplők átvesznek bizonyos funkciókat, meglehetősen erős mellékhatásokat eredményez. Ezek megváltoztatják a hatalmi egyensúlyt és hadd értsek együtt a szerzővel: a fenálló helyzet hozadéka, hogy a társadalomépítés a politikai szereplők érdekvégvényeinek tartozékává vált. A kilencvenes években folytonosan egymásbamosódott a politikai aktorok és a társadalomépítés támogatása, ennek szükségszerű fejleménye a társadalomépítés alárendelődése, és

a kisebbségi nyilvánosság pilléreinek erőteljes meggyengülése. A kisebbségi politikai szereplőket kevésbé kényszerítik a demokrácia ellenőrzési mechanizmusai, a demokratikus társadalom elkülönülései korlátozottan érvényesek itt. Lásuk be, a demokrácia és a kisebbségek nem feltétlenül szövetségesek, tehát kénytelenek vagyunk észrevenni a kisebbség és a demokrácia messzemenően ambivalens viszonyát. A veszély, amelyet átgondolni érdemes: a kisebbségi politikai elit és a mindennapi életvezetés szempontjai úgy válnak szét, hogy a kisebbség *depolitizálódik*.

Aki beható ismereteket kíván szerezni a magyar támogatáspolitikai alakzatairól, és szerteágazó problémáiról, bízza magát a fejezet vezérlő pontjaira, a táblázatokra, a görbékre amelyek elének tárulnak, a számadatok relációira. Arányokra és aránytalanságokra vetül fény, szembeszökő, hogy hiányzik az egységes felhasználási és elosztási rendszer, az egynemű kritériumokat érvényesítő nyilvántartási rendszer, kumulálódnak a szabálytalanságok, így szólamszerűen ismételtethetjük, hogy hiányzik az átláthatóság és szaporodnak a parazita pozíciók, a kisebbségi klientúrák. A magyar választópolgárban, aki, ráadásul, országában egyenlőtlenséget, netalán ínséget tapasztal, gondolom, jogos ellenszenv ébredhet a kérdés iránt és ugyanó a kiadások megzabolázását követelheti. Ugyanakkor, aligha képzelhető el, hogy a fennálló politikai eliteknek érdeke fűződik e tünetkomplexus gyökeres megváltoztatásához, hiszen elosztási pozícióik irreverzibilis viszonylatokat teremtenek, és a támogatáspolitikai újraírása pártpolitikától független konstellációt teremthetne. Ezzel kapcsolatban kínos párbeszédet lehet folytatni, kétes eredményekkel. Autentikus kisebbségi intézményrendszer, amely modernizációs kritériumoknak is eleget tesz, ez ma is kritikai mércét jelent, mind a »budapesti«, mind a kisebbségi elitek ellenében.

Ki csinálja a magyarságpolitikát? Pontosan ezt a címet viseli a nyolcadik fejezet, amely afféle szubjektivitás-elemzés, és mármint azokat a szereplőket (és a szereplők viszonyait) vonja be a leltárkészítésbe, akik közvetve vagy közvetlenül meghatározzák a politika fejleményeit. Visszahajolhatunk itt is korábbi ponthoz: a magyarországi politikusi réteg legnagyobb része a közömbösség jegyében gondolkodik, de számolnunk kell a külpolitikai tanulás folyamataival, amelyek túlvezetik az adott politikust a neutralitás zónáin.

A könyv stílusának megfelelően kérdőjel vár bennünket az utolsó fejezetben, dilemmák sorjázna, amelyek különösképpen a demográfia helyzettel, a munkaerő piaccal, kapcsolatban fogalmazódnak meg. Ezek sem rímtelenül állnak: vissza-visszatérnek például a magyar nemzetpolitika belsejéből sarjadó hagyományos ellentmondások, a szerző mintegy visszazólija eredetükhöz ezeket. Látjuk folytonosan, hogy a magyar-magyar relációk sűrűsödési

pontjai éppen a diakrónia és a szinkrónia metszéspontjában válnak láthatóvá. Szóba hozom, hogy egy függelék is szerepel a könyvben, emlékezzünk a célkitűzésre: fogalmi keret a szakpolitikai döntésmechanizmusokban. Ezért találkozzunk itt tapasztalati kérdéseket érintő javaslatokkal, új támogatáspolitikai alapelvekkel, a nyilvántartásrendszerre utaló megfontolásokkal.

Nos, a *Tény és való* tárgya: mozgó célpont. A magyar-magyar relációk megragadásának óhaja versenyfutás az idővel, ami általában nem kedvez az összegzésnek. (A kettős állampolgársággal kapcsolatos viták máris újraírhatnak meghatározott szempontokat.) A politikai és gazdasági rendszer változása olyan élő laboratórium, amelynek elemzése rengeteg, különféle területről érkező társadalomtudománnyal foglalkozó értelmezőnek jelent kihívást. A változások gyorsasága és a megközelítésmódok sokszínűsége lehet az oka annak, hogy eddig kevés összegzési kísérlet (vagy, ha akarjuk, „leltár”) született a magyar kisebbségek kérdéseiről, pedig akár az újabb megközelítésmódok megjelenése is releváns tanulságokkal szolgálhat. A megközelítésmódok dinamikája ezen a területen nem kevésbé köszönhető tanulási folyamatnak – például az abból való okulásnak, hogy a gazdasági és társadalmi átalakulás fordulatai kérelhetetlenül megcáfolják a lineáris várakozásokat. (Nem utolsósorban arra a társadalomtudományi infrastruktúrára is gondolok, amely a kilencvenes években ideológiai kódként működött, nevezetesen a célirányosan értelmezett „tranzíció” dramaturgiája, amelynek előfeltevései egyre inkább érvényüket veszítették a kilencvenes években.) A társadalmon belül kifejtett, illetve a társadalmat befolyásoló cselekvések távolabbi következményei jórészt akaratlanok, kiszámíthatatlanok, vagy mindkettő.

Aki a magyar-magyar relációk taglalását vállalja, folytonosan terjedő problematikummal kell szembenéznie. Akármerre tekintünk, a kérdések szövődményeivel van dolgunk, ezzel magyarázható, hogy a tárgy alkalmanként túlcordul a *Tény és való* alcíme által jelzett kereteken. A tömörítés viszont veszélyekkel jár. Példának okáért, ahhoz, hogy a magyar-magyar relációk jelentései megközelítést nyerjenek, szükségesség mutatkozik az adott kisebbségi társadalom mélyszerkezetének vizsgálatára, ezért a sokirányú szövegmozgás, a többfajta jelentésréteg, amely megtalálható a könyvben. Ha elindulunk az így kirajzolódó úton, akkor ismét újabb kérdéshalmazzal találjuk szembe magunkat. Újra alkalmi példák: pontosan értem, hogy mire céloz a szerző akkor, amikor a középosztályosodás üdvös előremozdításáról beszél a kisebbségek kapcsán. Ugyanakkor, világosan előtűnik áll a tény: globális tendencia, hogy a neoliberais polarizáció okán a középosztály el-eltűnik a színtérről, ami a globális és a lokális vonatkozások bonyolult egymásba fonódásaival szembesít bennünket. Aztán, a szerző hangsúlyozza

a fogyasztási minták integrációját régiókban. Teszi ezt polemikus célzattal, mert hitelesíteni óhajtja azt a látásmódot, amely a nemzetépítés jelentései mögötti szintekre is képes figyelni. Viszont eltűnődtem azon a jelenségen, amelyet a nacionalizmuskutatók újabban erőteljesen tolmácsolnak: a gazdasági nacionalizmusra gondolok. Ami eltérő jelentést kölcsönöz a fogyasztási minták integrációjának, mérsékletre int a fogyasztás által közvetített egységesülő tendenciák kapcsán. Félreértés ne essék, nem vád alá helyezek, csak tudatosítom a szertefutó jelentések tömkelegét. Mindennek szinte lehetetlen a nyomait követni.

A támogatáspolitikai anélkül nyerte el mai alakzatait, hogy mélyreható bírálata napvilágot látott volna. A kritikai hangok ma is minduntalan elhalnak a zajban. Noha itt minden apologetikus érv félrefog. Ez magyarázza azon fejezetek fontosságát, amelyeket a szerző a kérdéskörnek szentel. A segélyezés logikáját tükröző elosztás azzal, hogy jogcímekeket teremtsen, és elősegíti érdekcsoportok kialakulását, megváltoztatja a kisebbségi társadalom képét annak kockázatára. Ezenkívül erős érdekekkel rendelkező csoportok elburjánzását eredményezi, amelyek azután további újraelosztást csikarnak ki az elosztás orgánumaiból. Ez csak egy újabb példa a társadalmi jelenségeknek arra a fölöttebb zavaró jellegzetességére, hogy kicsúsznak az ellenőrzés alól, és olyan alakot öltenek magukra, amelyet a kezdeményezők egyáltalán nem láttak előre. Figyelembe véve azt az erőfeszítést, amelyet a szerző visz végbe a támogatáspolitikai kapcsán, azt mérlegeltem olvasás közben, hogy érdemes lett volna külön könyvben összefoglalni a tanulságokat.

Minden könyv esetében felmerül a kérdés: ki beszél és ki a címzett? Aztán: ki az, aki meghallhatja a „modernitás nyelvén” írott szöveget a „nemzeti ügyről”, a külhoni szereplőkről, a hatalmi mezőkről, amelyek magyarok között jönnek létre? Talán a szakpolitikusok Magyarországon, talán a kisebbségi politikusok némelyike, valamint a kisebbségi/nemzeti vonatkozásokat szisztematikusan firtató kommentátorok/értelmezők. Az elmúlt évtizedben megtanulhattuk, hogy a beszédrendek perspektívafüggette okán minden nyelvi megnyilvánulás diskurzív kontextusba ágyazódik bele; hogy fennállnak olyan szabályok, amelyek meghatározzák azt a tényt, hogy mit és hogyan lehet valamit kimondani. Ezért nem tartom fölöslegesnek azt a beépített finom önreflexivitást, amely végigkíséri a könyv fejezeteit, sőt. Bárdi Nándor (nem véletlenül, az egyes szám első személyében) a „központból” beszél elsődlegesen a központ aktorainak (a központ jelentése mintegy megkettőződik, nem csupán „magyarországi”, hanem „budapesti” kormányzatokról esik szó). Közben pontosan tudja, hogy milyen kelepccék jelennek meg ebben a környezetben. Az ő irányulása a meghallásra berendezkedett, receptív beállítottság

a kisebbségek vonatkozásában, amely ugyanakkor nem reked meg a passzivitásnál, hanem a receptivitásból kibomló „magyarságmentő” magatartást tükrözi. A receptivitás és az aktivitás összjátékát kísérli meg, még hozzá a megértés és a kritika egybekulcsolása érdekében. Mérlegelve, kérdeve forgatja a releváns jelentésvonatkozásokat, minden oldalról szemügyre kívánja venni őket. Ehhez türelem kell, még hozzá az a beállítottság, amely messze túllép a szakpolitika technológiáján. Noha értem, hogy milyen megfontolások rejlenek a szakpolitikai kontextusra való utalás mögött, mégis, a könyv legérdekesítőbb dimenziói számomra nem a szakpolitikai jelentéstartományon belül, hanem azon túl találhatóak. (Hogy szórszálhasogató módon, ellenpontoszam a szerzőt, engem nem csupán a „tárgyilagosságra” törő modernitás érdekel, hanem a politikai értékek által átítatott, eredendően érdekelt hozzáállás.)

Legalább rövid ideig idézzük fel itt: 1989 után a jelszavakba fagyott, lényegében gondolatlanul nézőpontok gyorsan feláldozták volna a kisebbségi sajtóosságokat az eggyé válás érdekében, de csakhamar – kíméletlen módon – a régi kérdések toltak a felszínre. Fel kell ismerni a tényt, hogy az, ami egyszerűnek tűnt, mármint a szétesett kulturális részek egybetömörítése, a leg erősebben vesz igénybe bennünket. Ezenkívül, meg kell tanulni, hogy a historizáló narratívák mellett ott húzódnak azok a diskurzív rétegződések, amelyek nem ragadhatók meg a túl gyorsan létrehozott egységesítés távlatából. A könyv pontosan ezzel a kérdéskörrel gyürkőzik.

Aki problémakatalógust ígér, nyilván nem kínálhat apológiákat és nem szorgalmazhat bevett kliséket. Sok minden szól amellett, hogy a vitákban a jelszavaktól és beszédfordulatoktól vissza kell térni a még tisztázatlan alapkérdésekre. Bárdi Nándor könyvének erénye, hogy számba vette azokat az útjelző táblákat, amelyek a tisztázás felé terelhetnek bennünket. A tét: a (poszt)modern kisebbségpolitikai stratégia kiérlelése. Aki ezt említi, valószínűleg máris kritikai álláspontot foglal el a jelennel szemben. Mert, azt senki sem állíthatja, hogy a „budapesti” kormányok, *mutatis mutandis*, mellőzték volna a határon túli magyarok létét, ám ez a könyv is azt a megállapítást igazolja erőteljesen számomra, hogy nem sikerült egységes rendszerbe illeszteni a külföldi magyarok ügyét. Másfél évtizeddel a rendszerváltás után sem formálódott ki koherens magyar politika a kisebbségek kapcsán, és a „budapesti kormányok” valójában nem tudnak mit kezdeni e kisebbségekkel. Szembeszökő állandója a „budapesti kormányok” politikájának a plurális szerkezetektől való idegenkedés, a kisebbségek köreibe felszínre kerülő plurális politikai tendenciák szűkítő értelmezése, alkalomadtán ezek alárendelése. (Pedig a kisebbségi kontextusban felmerülő pluralizmus méltányos érzékelése a központtalanítás gyakorlását

jelenthetné.) Mindenesetre, a Budapesttől való függés egyirányú migrációra ösztökél, és híján van a rugalmas identitás-koncepció elemeinek. Kialakul az egydimenziójú kisebbségi polgár, aki horizontját ehhez a függéshez igazítja, és a támogatáspolitikát gravitációs erejének rendelődik alá.

Hovatovább, ellentmondások körvonalai bontakoznak ki akkor is, amikor európai kontextus merül fel, és a magyar politikai retorika folyton-folyvást az ellentmondások pólusaihoz súrlódik. A fölpörgetett magyar modernizáció és a túlfeszített európaizálódás közepette még mindig ott kísért a tény, hogy hiányzik az újfajta kisebbségpolitika stabil oszlopai, amelyek megszilárdítanák az identitáspolitikát és a modernizáció materiális összefogó építményt. A kisebbségek plurális identitásának jogi érvényrejuttatása, jegyzem meg, még előttünk van: ennek híján, említettem már korábban is ezt a példát, a jóhiszeműsre hivatkozó retorikát az ellentmondásba való bonyolódás veszélyezteti. (A kettős állampolgárságra utaló viták egyik legfontosabb tétje éppen az identitás pluralizálódásának és a fennálló területiséget átszelő vonatkozások közjogi megalapozása.) A „szülőföldön való maradás” rozsdásodó jelszó, taglalt háttér nélkül meg egyenesen üresen kong. Ez az irányulás magában kell, hogy foglalja, legalábbis, az adott állam munkaerőpiacán való mozgás lehetőségét. Csakhogy a támogatáspolitikából kialakuló rendszer ellenstimulál, folytonosan fölülírja a szándéknyilatkozatokat. Az ösztöndíj-politika, az újszerűtett oktatási intézmények, vagy a plurális dimenziókat nélkülöző kisebbségi egyetemek létesítése ennek az ellentmondásnak a jegyében valósulnak meg. A rövidtávú sarjadó elvárások maguk alá gyúrik a hosszútávúhoz kapcsolódó érdekeket. Részsikereket lehet említeni ugyan, de a kisebbségi oktatási rendszer támogatáspolitikáját beárnyékolják a kudarc-mozzanatok.

Igen, intézményteremtő robbanásról is szó esik a könyvben, helyesen. Nos, két társadalomtudomány lépett előtérbe az intézmények jellegzetességeinek vizsgálatával az elmúlt évtizedekben: a szociológia és a közgazdaság. Mindkettő az intézmények evolúciós jellegét domborította ki, például az útfüggést, a komplex alkalmazkodás rendszerét, a kollektív tanulást, valamint olyan dimenziókat, amelyek határt szabnak az akaratnak. Úgy látom, hogy ezeket a tanulságokat meg kellene szívlelni a kisebbségpolitikában, legalábbis szükség mutatkozik arra, hogy a jelszavak meredt homlokzatai mögül időről-időre bekémleljünk az épületek belsejébe. Legyen szabad most röviden hayeki parafrázissal élnem: a kisebbségi intézményteremtők teljesítményét a „végzetes önhittség” terheli, ami az intézmények komplex életének lebecsülését jelzi.

Végül is, a szerző illetékességéről nem kell számot adnom. Kétségbe vonni ezt nem lehet. Sok tanulságos, meggondolandó részlet akad könyvében.

Analitikus kedv, kritikai törekvés, az értelmezés, mint a változtatás előlegezése, ezek a szempontok vezérelték a szerzőt. Szükség volt erre a könyvre. A szerző akkor fogott leltározáshoz, amikor az értékmércék megújulására mutatkozik igény a kétes-kaotikus vonatkozásokkal karakterizálható gyakorlat világában.

KISS TAMÁS

Mihez kezdjük a történetekkel?

Keszeg Vilmos: *Homo Narrans*. Komp-Press: Kolozsvár, 2002. 333.

Jelen könyvismertetés szerzője nem szakavatott néprajzos. Ennek azért van jelentősége, mert Keszeg Vilmos tanulmánykötete kapcsán szólnunk kell arról a szövegekörnyezetről, szakmai kontextusról is, amelyben az megszületett. Az erdélyi néprajztudományban ugyanis Keszeg Vilmos könyve paradigmaváltó és paradigmateremtő írás.

Ha a magyarországi néprajztudományban keresünk párhuzamokat, hamar Niedermüller Péter Replikában megjelent a „*kultúrákutatók esélyeiről*” írt 1994-es vitaindítójára bukkanunk.¹ Niedermüller és Keszeg kiinduló problémája közös: a XX. század végére, a XXI. század elejére Kelet-Európában is hiteltelenné vált az a paradigma, amely a néprajzot, mind „nemzeti tudományt” szervezte. Kérdés azonban, hogy ezzel mi vált hiteltelenné? Egy paradigma, vagy egy diszciplína? Niedermüller már a tanulmány címében megadja a választ: hisz bár a kelet-európai kultúratudományt kétpillérűként tételezi, és a két pillér egyikeként a „hagyományos” néprajzi szemléletmód kritikáját látatja, mégsem a néprajz, hanem a kulturális antropológia esélyeiről értekezik.

Keszeg ezzel szemben megtartaná a diszciplínát és csak a paradigmát alakítaná át. Nyilvánvaló, hogy álláspontját nem tekinthetjük pusztán episztemológiai döntésnek, hisz azt az erdélyi néprajzi, tágabban pedig társadalomtudományos mező szerkezete is befolyásolja. A kérdés ugyanis – legalábbis részben – az, hogy milyen diszciplináris és intézményi keretek között működjön Erdélyben a kultúrákutató. Ennek vázát a néprajz intézményrendszere adja-e, avagy nem? Keszeg Vilmos, aki a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Néprajz (pontosabban néhány hónapja Néprajz és Antropológia) Tanszékének vezetője nyilván a néprajzi keretek mellett érvel(ne). A diszciplína meghatározása fontos

¹ Niedermüller Péter: Paradigmák és esélyek, avagy a kulturális antropológia lehetőségei Kelet-Európában. *Replika* 13–14. (1994. jún.), 89–129.

kérdés, hisz tudjuk, hogy ez határozza meg azokat a „kizárási eljárásokat”, amelyek egyes beszélők pozícióit meggyengítik, másokét pedig megszilárdítják.² A Niedermüller tanulmány által bevezetett vita egyetlen erdélyi hozzászólója, Biró A. Zoltán a következő kérdést teszi fel: „*Mennyiben szükséges az itt és most létező néprajztudomány kritikája a kulturális antropológiának nevezett, most kiépítendő, működésbe helyezendő diszciplína megalapozásához?*”³ Biró véleménye szerint ugyanis nem kívánatos a kialakuló kultúrakutatást a néprajz diszciplináris alapjaira építeni. A néprajz, írja, visszaszorulóban van, a kultúratudomány alapja nem lehet a „*folyamatosan gyengülő ellenféllel*” folytatott vita. Másik érve épp az, hogy a néprajzra épített kultúrakutatásban a nem néprajzos kutatók legitimációs hátrányba kerülnének.

Biró hozzászólása sem véletlen, ugyanis ha a tágabb társadalomtudományos mezőt nézzük, akkor a csíkszeredai „kamosok”, illetve különböző helyekre sodródott maradványaik képezik azt a szegmenst, amely szemben a Néprajz Tanszékkal abban érdekelt, hogy a kultúrakutatást a néprajz diszciplináris kerekein kívül tartsa. Ebből a szempontból említést érdemel, hogy a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen, részben a Szociológia Tanszékre építve egyszer már létrejött a magyar nyelvű antropológia-képzés. Ennek központi figurái az egykori „kamos” Magyar Vincze Enikő és Magyar Nándor László. Így mióta a néprajz tanszék neve megváltozott, a kolozsvári egyetemen két helyen is lehet magyarul „antropológiát” tanulni: a „néprajzosoknál” és az egykori „kamosoknál”. Jelen sorok írója úgy véli hogy, szemben Biró A. Zoltán kilencvenes évekbeli vélekedésével a „néprajzosok” pozíciói javultak, mi több jelenleg nekik van nagyobb esélyük az erdélyi kultúrakutatás intézményesítésére.⁴ A néprajz „kultúratudományosítása”, a hagyományos néprajzi paradigma kritikai feldolgozása azonban korántsem ellentmondásmentes feladat.⁵ Keszeg Vilmos könyvét most ebből a szemszögből fogjuk megközelíteni.

² Lásd Foucault, Michel: *A diskurzus rendje*. In: *Fantasztikus könyvtár*. Pallas Stúdió – Attraktor Kft. Budapest, 1998.

³ Biró A. Zoltán: Az esély esélyéről. Avagy hogyan is lesz kulturális antropológia Kelet-Európában? *Replika*, 13–14.

⁴ Nem gondolom, hogy a kultúrakutatás Erdélyben valaha is egy műhely, csoport, intézmény vagy tanszék köré fog szerveződni, így kijelentésemet úgy módosíthatnám, hogy a kultúrakutatásban „néprajzosok” szerepe az elkövetkezendő években jelentősebb lesz, mint az egykori „kamosoké”.

⁵ Niedermüller szerint a néprajztudományos gyakorlat és a nacionalista-konzervatív ideológia közötti folyamatos kölcsönhatás a néprajztudományban nem marginális jelenség, hanem a néprajz lényegi meghatározója. A néprajz egyszerre tudományos tevékenység és hazafias kötelesség. Ha ez igaz, akkor igencsak kétséges, hogy a néprajztudomány megreformálható (Niedermüller: i.m).

A *Homo narrans* tanulmánykötet, a szerző 10 írását tartalmazza. A kötet első, címadó tanulmánya egyfajta elméleti összefoglaló, amely a soron következő szövegeket mindegy keretbe helyezi. A tanulmányok többsége a „népi kultúra” narratívumait dolgozza fel: a kötetben „egzotikus”⁶ történekről olvashatunk „lüdércekről”, „cseberbenezésről”, népballadákról, sírfeliratokról.

A szerző valójában a megújulni, társadalomtudományi rangra emelkedni kívánó néprajztudomány kérdéseire kíván választ adni: *Miért gyűjtjük a „népi kultúra” történeteit? És míhez kezdjünk a történetekkel, amelyeket a folklorisztikai gyűjtőmunka a felszínre hozott? A hagyományos néprajz válságát egyik tanulmányában Nagy Olga elhíresült adatközlőjével Győri Klárával mondatja ki:*

„«Most már mindent bémondtam.» A helyzet egy évszázados kutatási paradigma zárópizódjának, de ugyanakkor kudarcának, válságának tekinthető. A jelentés mindkét fél számára azonos: végéhez ért az a feltáró munka, ami a széki asszony örökölt, hagyományos tudását hivatott a felejtéstől megmenteni, az archívum számára megörökíteni.”⁷

Arra a kérdésre, hogy *miért gyűjtjük történeteket*, a hagyományos (XIX. században kialakult) néprajztudománynak természetesen megvolt a maga válasza. Keszeg a bevezető tanulmányban áttekinti a hagyományos néprajztudományt szervező előfeltevéseket. Ezek az elvek a néprajzos gyűjtőmunkájának valójában egyfajta mögöttes (általában ki nem mondott) keretként adtak értelmet. Keszeg nem törekszik explicit kritikára, a néprajzos hagyománnyal való szakításra, azonban amikor a XIX. századbeli elméleti keretet rekonstruálja, explicité teszi, hogy ezek az elvek napfényre kerülve tarthatatlanná válnak, pontosabban nem egyeztethetők össze a néprajz azon igényével, hogy kultúratudománnyá váljék. A Grimm testvéreket idézi, akik a német népmesekeincset a germán ősmitológia visszamaradt darabkáinak tekintették, és a gyűjtőmunka feladatát ezen egykor volt „esszencia” rekonstruálásban jelölték meg. Ez a szemléletmód a néprajztudományt (legalábbis annak „hagyományos” részét) a mai napig kíséri. A gyűjtőmunka legitimitását ma is az adja, hogy általa a néprajzos valamiféle őseredeti etnikai esszenciát, a „mi hagyományainkat” hozza a felszínre.

⁶ Niedermüller Péter Kaschubára hivatkozva megállapítja, hogy a hagyományos néprajz egyik lényegi jellemvonása a saját társadalmon belül egzotikus (Binnenexotizmus) felmutatására való törekvés. (Niedermüller: i.m.) Keszeg abból a szempontból követi a néprajzi hagyományt, hogy ezekkel az „egzotikus” történetekkel akar valamit kezdeni.

⁷ Keszeg: 2002, 149.

Keszeg kritikája azonban igazából nem erre vonatkozik, hanem arra, amit a *néprajztudomány az összegyűjtött anyaggal kezd*. Ha visszatérünk a Győri Klára apropóján mondottakra, azt látjuk, hogy Keszeg egy sajátos diszciplináris „kettős játékot” folytat.⁸ A „*most már mindent bémondtam*” kijelentés arra a néprajzi gyűjtőmunka mögötti vágyra játszik rá, hogy általa az egykori „népi kultúra” teljessége válik hozzáférhetővé. Niedermüller ezt a vágyat a telítettség iránti sóvárgásnak nevezi.⁹ Keszeg szerint a telítettséget a néprajztudomány elérte, legalábbis abban az értelemben, hogy hihetetlen mennyiségű anyagot halmozott fel. Az archívumok polcai roskadoznak a súlyos kéziratkötegek alatt. A kérdés szerinte most már az, hogy a néprajzos mit tud kezdeni a felgyűlt anyaggal. Az előbbi idézet ugyanis így folytatódik: „*Több évtizedes eredményes együttműködés után a gyűjtőnek és közlőnek búcsúznia kell egymástól. Tegyük hozzá: nem kis családottsággal, kimondatlan nehezteléssel*”.¹⁰ A neheztelés oka, a gyűjtő részéről, hogy az anyagok sokasága ellenére a várt totalitás nem állt össze, az adatközlő részéről pedig az, hogy az archívumokban az istennek sem ismer magára.

Keszeg programja az archívumok, a néprajzi múzeumok újrendezése. A „hagyományos” elrendezés szerint ugyanis az összegyűjtött kulturális reliktumok nem eredeti kulturális összefüggésükben, hanem más reliktumokhoz való viszonyukban nyernek értelmezést. A népi kultúra termékeit a néprajztudomány térbeli, időbeli és etnikai kataszterekbe sorolta. Ugyanakkor épp ezeknek a kataszterbe rendezett anyagoknak a segítségével határozta meg az etnicitás lényegét, vagy írta körül a néprajzi tájegységeket. A végeredmény egy mesterséges és teljességgel hamis konstrukció lett. Keszeg javaslata, hogy az összegyűjtött kulturális objektumokat eredeti környezetükbe kell visszahelyezni. Ez alatt nem a hagyományos néprajz gyakor volt „népi” kultúráját érti, hanem azt a kontextust, ahogy a szövegek az adatközlő szájából elhangzottak, ahogy azok a mindennapi életben ténylegesen léteznek, léteztek.

A népi kultúra narratívumai nem önmagukban érdekesek, hanem szociális funkcióik által. A folklorista által összegyűjtött narratívumokat a beszélők jól meghatározott kontextusban, adott szociális funkcióval használják. Egy asszonyt halott férje lüderc képében éjszakánként meglátogat, mesélik róla a faluban. A történettel a beszélők az illetőt a falu társadalmában marginalizálják. A népballadának a lokális történeti emlékezet rutinizálásában van szerepük. A „kultúratudományosítás” irányába mutat, hogy a kötetben olyan narratívumok is megjelennek, amelyek konvencionálisan nem tartoznak a népi

⁸ Diszciplináris kettős játékon azt értem, hogy Keszeg úgy kíván a néprajzi diszciplinát uráló paradigmával leszámolni, hogy közben a diszciplinán belüli legitimitását megőrzi.

⁹ Niedermüller: i.m.

¹⁰ Keszeg: u.o.

kultúra világához. Keszeg a hagyományosan a magaskultúrához sorolt irodalom és a „népi” kultúra kapcsolatának, illetve a kisebbségi sors narratívumainak is szentel egy-egy írást. Ez utóbbi írásban a népi kultúra/magas kultúra szembeállítás átadja helyét a nyilvános/nyilvánosság alatti megkülönböztetésnek, illetve a legitimitás problematikájának.

A folklorisztika számára javasolt *narratív pragmatika*, a *kontextuális narratológia* mindenképpen olyan program, amellyel a diszciplináris kettős játék sikerre vihető. Ez a címszó ugyanis néprajzos közegben az archívum újrendezését, más társadalomtudományok felé viszont – a narratív szemléletmód előtérbe kerülése okán – követhető, legitim kutatási programot jelöl.

GODA KÁROLY

Máréfalva öröksége: a székelykapuk átváltozásai

Gagyai József: *Örökített székelykapu. Környezetek, örökség, örökségesítés egy székelyföldi faluban.* Mentor: Marosvásárhely, 2004.

Különleges szellemi élményt nyújtó szöveggel ismerkedhet meg az érdeklődő Gagyi József legújabb munkáját olvasva, melyben a székelyföldi Máréfalva közösségének természeti és társadalmi környezetét, múltját és jelenét egyszerre vizsgálva tárja elénk egy 21. századi faluközösségnek a globalizációra adott válaszádsi kísérleteit.

A szerző jó ismerője a falu történetiségének és mai lakóinak. Több mint egy évtized kutatása során végezte antropológiai érzékenységgű, a közösséget alaposan megismerő és leíró terepmunkáját a helyszínen látott és tapasztalt élményeket, valóságreszketek tematizálva. A település múltbeli és jelenlegi problémáinak megismerése során résztvevő megfigyelőként vizsgálta meg tárgyát a település embereivel, családjaival, társadalmával, történelmével, fizikai és mentális tereivel megismerkedve. A téma természeti és emberi helyszíneinek beható ismeretével rendelkezve jelen könyvében a mostani századforduló falusi környezethasználatát, a külső hatásokkal összefüggő örökségesítést vizsgáló kutatásait összegzi. A tárgyaiban illetve a népi szokásjog szintjén még jelen idejű parasztfalu a rendszerváltás utáni globalizálódó valóság változásában keresi önmagát, a hagyományait nem feladó és mégis életképes jövő útját. Ennek az egyéni és egyben kisközösségi útkeresésnek az emberi és környezeti hátterét, lehetőségeit tárja olvasói elé Gagyi József élményszerű, életközeli bemutatásban.

A szerző egy társadalomkutatói ideál jegyében hozta létre a kiválasztott, mélységében kutatótt és megismert helyi társadalomról kialakított tudást. Ökológiai szemlélettel közelített tárgyaéhoz: a falu és környezete egy ökoszisztémát alkot, amelyben élettelen elemek és élő közösségek vannak. A kutatás a környezetet, a környezethasználat módját próbálta megérteni, célja tehát az

energiaáramlás, az egymásra való hatás, a kialakított és fenntartott egyensúly vizsgálata volt. A középpontban mégis a környezethasználó ember állt, aki használja, átalakítja a fizikai-biológiai adottságokat, míg közösségben él, tárgyakat alkot, és jelentéseket hoz létre. Nagyon érzékletesen mutat rá a szerző arra, hogy a környezetalakító, a természetet kognitívan tájjá szervező tárgyal-kotás közösség- és jelentéskotás is egyben: önmeghatározó, jelentéstermelő szándékokat jelent, és lehetőséget nyújt az egyén elhelyezésére a közösségben és a lokalitás meghatározására a világban.

A falusi társadalomban egyidejűleg több viszonyulási típus létezhet: a fizikai-biológiai környezethez való többféle viszonyulás többféle értelmezést, többféle mentális környezetképet feltételez. Az elemzendő környezetek tárgyiasságukban is társadalmi-kulturális termékeként jelennek meg: a falusi csoportok által kialakított használati formák és módozatok együttese. Mind ebből egyértelműen kirajzolódik, hogy a szerző megközelítése a kultúranropológia interpretatív irányzatához kapcsolódik. A tárgyaknak a fizikai-biológiai környezet megfigyelésen alapuló leírása mellé a környezetről alkotott véleményeket illeszt, vagy a környezethasználat közösségi elveit mutatja ki. Tárgyának tehát a világának jelentést adó, azt elbeszéléssé szervező márféfalvi embereket, csoportokat tekinti.

A faluban együtt élő két, jól körülhatárolható entitás közül elemzési terepének Gagyfi József a székely parasztfalu társadalmát választotta. A település fenti lakóinak legjellemzőbb sajátossága, hogy a határban földterülettel, a településen pedig közösségi beágyazottságú lakhellyel rendelkeznek: ez teszi valójában helyhez kötötté és szervesen a községhez tartozóvá őket. A bemutatás során a kutató nemcsak vizsgálja és elemzi tárgyát, hanem belső nézőpontként szövege szervező elvéül is választja. Ennek segítségével még érzékletesebben rajzolódik ki a kisközösség tradicionális környezethasználata és belső szerveződése.

A környezetekről szóló elbeszélés kezdőpontként az emberi életet veszi alapul, amely a tájjá alakított természethez ezer szállal kötődő szocializáció szakaszainak szigorú sorrendjét jelenti a falusi településen. A középnemzedékhez tartozók, ám részben a fiatalok is még mindig a föld bűvkörében élnek, erre szocializálódtak: a birtokok sorsa emberek, családok sorsához kötődik. A gazdálkodó életnek a föld vonzáskörébe való léten kívül jellemzője az erőfeszítést, kitartást igénylő munkák technikájának, erkölcsének, valamint a másokkal való közös munkavégzés kötelezettségeinek, szabályainak az elsajátítása. A testvérek, más rokonok, szomszédok esetében így törvényszerű még ma is az egymásnak való segédkezés. A család viszont a közösség része,

házának kapuja és kerítése pedig a falué. A falu képe pedig egészében és részeiben az, amellyel találkozik az átutazó illetve vendégeskedő idegen. A kerítést, kaput az egyes tulajdonosok építik és gondozzák. Az ép és gondozott, vagy romló kapu, a foghíjas kerítés mégis egyszerre a családi porta és a falukép része. Központi kérdés tehát, hogy az egyedi hogyan illeszkedik az egészbe: hogyan építik az egyes porták kapui, kerítései az összképet, hasonlatosan ahhoz, hogyan illeszkednek és építik a közösséget az egyes családok.

A határban lévő épített és természeti környezeteket ennek megfelelően a közös tevékenységek alakítják egy egységes elképzeléssé, általános környezetté. Múltat szerveznek belőle, kulturális elemeket társítanak a természeti elemekhez. A falu más településekhez és közösségekhez viszonyított, térbeli távolságát szellemi különállássá, identitássá dolgozzák át, melynek neve: Márafalva. A falu kapui mögé pillantva a saját élet zajlik, ami elkülönült ugyan, de nem kiszakadt, hiszen a kapu és a kerítés egyben a kiteljesedő családi környezetet jelenti. Ennek egy sajátos kifejeződési formája van Márafalván, ami a faluképet is meghatározza: sokan székelykaput állítottak maguknak.

A hagyományos parasztközösség azonban ennek ellenére úgy éli életét, hogy nem foglalkozik kiemelten a múlttal. A nagyapák, dédapák még élnek az emlékezetben, bár egyre ritkábbak az olyan tárgyak, amelyek a kezük nyomát viselik. A rendszerváltást megelőző időszakban a tradicionális gazdálkodás még kielégítő válaszokat tudott adni a hétköznapi megéléséhez, melynek anyagiasságában az előregedett, hetvenes években lebontott székelykapuk udvarokon, árokpártokon heverő darabjai nem egyszer tüzelőként szolgáltak.

A rendszerváltást követően alapvető változások következtek be a falu életében: a gazdálkodás sok esetben a nagycsaládok mindennapi megélhetését is nehezen biztosította az átalakult körülmények (gazdasági változások, az erdők magánosítása, környezetvédelmi problémák), és az új fogyasztói minták között. Mindemellert tömegessé vált a településen a turisták, leginkább a magyarországiak jelenléte. Mindazok számára, akik ebben a környezetben nőttek fel, nehéz volt elképzelni, hogy hosszabb ideig is lehetséges vendégfogadás, hiszen korábban legtöbbször cserének fogták fel, sokan így működtették ezt a kapcsolatformát. A több megoldandó kihívással küzdő közösségben azonban hamar kiderült: a vendégfogadás pénzkeresettel jár, és segíthet a jelenben a múlt közösség-fenntartó értékévé formálásában.

Gagy József elemzésében izgalmas példákon keresztül, mikrotársadalmi szintereken tárja olvasói elé miként alakult ki Márafalván idegen helyzetek, vizsgák, igazodó lépések sorozata. Nagy számban jelentek meg ugyanis a településen olyan idegenek, akiket a falu, ennek emberei, ennek nevezetes-

ségei érdekeltek: akik azt sürgették, hogy a létező környezetek piacosodjanak. Alakuljon ki egy számukra termelt, számukra érthető, általuk fogyasztható árukat és szolgáltatásokat kínáló új környezet, amelyben jól érzik majd magukat, s amelynek szolgáltatásait megfizetik. A vendégfogadó falusiak látványosan és hamar kiszolgáltatottakká váltak a vállalkozóknak. Két út állt azok előtt, akik mindezt felismerték, és változtatni kívántak rajta: vagy ők is egyénileg kezdenek vállalkozásba, vagy egyesületet alkotnak.

A helyi közösség ilyen körülmények között, lépésről lépésre fogalmazta meg, tette látványvá és elbeszéléssé múltját. Olyan tevékenységek, szervezetek, intézmények alakultak ki, amelyek létrejöttek óta feladatuknak tekintik a hagyomány elemeiből létrehozott, piacosítható saját múlt kialakítását és öröksését: az örökségesítést. A vendégfogadóknak tehát nemcsak át kellett alakítaniuk környezetüket, hanem egy reprezentációt is illeszteniük kellett hozzá, amely egységbe fogja, és a vendég számára nemcsak érthetővé, hanem érdekessé, illetve értékessé is teszi mindezt. Az utóbbi kényszer ma egyre érezhetőbben diktálja a környezethez való viszonyulást a faluban. Az egyes emberek át kellett alakítaniuk a világukat saját portájukon belül, és a helyieknek közösen kellett vendégfogadó környezetté alakítaniuk a falut. A faluközpont rendezése során kitüntetett szerepet kapott a kultúrház: mivel a helység monumentális székelykapui értéket jelentenek, ezért a homlokzatot kiöregedett, a gazdájuk által kidobott kapuelemekkel díszítették. A székelykapunak ez lett az első, már ideológiai-tárgyi környezetbe helyezett, emblematikussá tett megjelenítése – az örökségesítés első tárgyi bizonyítéka.

Ezt követően pedig az örökségteremtés során a kapuállítás és megőrzés a tudatosan széleskörű megjelenítéssel nemcsak regionális, nemzeti, hanem máréfalvi identitást kapott. Az örökségesítés így is többágúvá vált: a helyi értelmiségiek elképzelései, gyakorlata többnyire nem egyeznek a megjelenő kulturális menedzserekével. Éppen ez a többágúság, a több szereplő, elképzelés, ezek vetélkedése a gyökeresen új jelenség, amiben a helyiek igitkeznek megőrizni irányító szerepüket. Ennek lehetősége az ő kezükben van: az egyes székelykapuk a tulajdonosok családjainak örökségei, ám közösségi tulajdonban lévők egyaránt, és így tágabb kulturális hagyomány részeként is bemutatathatók. A helyiek így örökké tehetik a régió társadalmát, sőt ezen túlmenően az egész magyarságot. Máréfalva számára egy olyan jövőkép rajzolódik, melyben a nemzeti közösségen belül a „székelykapuk falujává” lehet.

A település társadalmát ért kihívásokkal és a kulturális turizmussal összefüggésben bontakozott ki tehát az izgalmas távlatremtő újítás: a kapukra és a kapuállítás hagyományára alapozva a székelykapuk örökségesítésének, a ve-

lük való foglalkozásnak, az összetett szimbolizációnak a folyamata. A ház, porta, a mikrokozmoszok intimitását átépítik, a faluképet átalakítják, a határ is, a maga valóságában vagy művelt részeivel, juhnyájával és tehéncsordájával együtt bizonyos mértékig látványosság is lesz. Gagyai József könyve a globalizálódó világ kérdéseire keresett kisközösségi válaszok egyikének izgalmas és önmagán túlmutató elemzése, hiszen mára a világ minden pontján a helyi fejlődés sarokpontjává lett a jelen múltja, az örökség kérdése.

KUGLER JÓZSEF

Egy vitatott életmű kezdetei

Edvard Beneš: *Az osztrák probléma és a cseh kérdés*
(Az Ausztriában élő szláv nemzetek politikai harcáról szóló tanulmány). Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Gulyás László, fordította Halmos Tamás.
JATE Press: Szeged, 2003. (Documenta Historica, 61.)

A kilencvenes évek óta aligha találunk Magyarországon gyakrabban felemlegetett külhoni történelmi személyiséget, mint éppen Edvard Beneš. Az 1884 és 1948 között élt „cseh(szlávák)” politikust leginkább azon dekrétumaival hozzák összefüggésbe, amelyek a második világháború után egy tiszta szláv nemzetállam megteremtését tűzték ki célul, mégpedig egy olyan államterületen, ahol a lakosság több mint harmada nem tartozott az általa „államalkotónak” tekintett (szláv) etnikumhoz. Tervét tehát közel sem a néprajzi határok kijelölésével, hanem sokkal inkább a még napjainkban is a világ számos részén alkalmazott módszerrel, „etnikai tisztogatással” kívánta megvalósítani. A beneši dekrétumok végrehajtása mérhetetlen szenvedést okozott a csehszlovákiai magyarságságnak és németységnek, ezért nem meglepő a cseh politikus egyértelműen negatív megítélése Magyarországon, Németországban és Ausztriában, ahol a kárvallottak, illetve leszármazottaik többsége él. Ugyanakkor az érem, a politikusi tevékenység értékelésének másik oldala; a cseh parlament (feltehetően a hazai közvélemény nagyobb részének támogatását is maga mögött érve), nemrégiben határozatban örökítette meg az egykori államelnök történelmi érdemeit.

Így a magyar olvasó számára is elengedhetetlen e vitatott életmű egészének megismerése, azaz hogy milyen okok készíthették a csehszlovák állam egyik megalapítójaként is számon tartott politikust arra, hogy kigondolja és politikus társaival egyben végrehajtója legyen a csehszlovákiai kisebbségek elűzésének. Az egykori államelnök magyarországi újraértékelést mindenkép-

pen aktuálisra teszi továbbá még a Teleki-szobor várbeli felállítása körül kipattant országos vita is. A szobor ellenzői ugyanis mai szóval élve nem tartanak „eukomformnak” egy olyan politikust, aki hozzájárult, illetve nevét adta honfitársai egy részének kirekesztéséhez, értve ezalatt Teleki szerepét az ún. „zsidótörvények” meghozatalában. Ha azonban mindez az „antifaszizmus” álarca alatt megy végbe, – mármint az állam polgárai egy részének meghurcolása, deportálása, vagyonának kisajátítása és szülőföldjéről történő elűzése, – akkor egyúttal legálissá, esetleg elfelejthető botlásná is válhat, – tesz fel nem kevesen a kérdést, és várják rá a választ a honi közvéleményt megosztó vitában.

Az Osztrák–Magyar Monarchia (OMM) Beneš fiatalkori éveiben, a XX. század elején egy különleges, számos vonatkozásban előremutató államalakulat volt. Bosznia–Hercegovina okkupációja eredményeként a birodalom területe közel hétszáz ezer km²-re növekedett, népessége pedig felülmúlta az ötvenmillió főt. A kortársak és a későbbi politikusok egy része mintegy nemzetek feletti integrációként értékelte e kelet-közép-európai, lényegében alkotmányos monarchiát, mivel az egy igen jelentős egységes piacot alakított ki az ipar és agrárgazdaság számára. Másrészt pedig egyfajta civilizációs küldetést is teljesített, hiszen az infrastruktúra (vasút), a köz- és felsőoktatás kiépítésével, a modern közigazgatás megteremtésével a keleti végek (Bukovina, Galícia és részben a történelmi Magyarország egyes vidékeinek) felzárkózását is viszonylag hatékonyan segítette a „maradék” Habsburg-birodalomból szerveződő dualista állam. A legnagyobb gondot az OMM számára a nemzetiségi kérdés megoldatlansága jelentette, mivel az ország lakosságának egyik felét olyan népcsoportok (német, lengyel, ukrán, román) alkották, amelyeknek jelentős nemzetrészei az államhatárokon túl éltek, míg mások (magyarok, csehek) elégedetlenek voltak a birodalomban elfoglalt helyükkel, a közös birodalmi politikára gyakorolt befolyásukkal.

Az 1870-es évek elejétől (a német és az olasz egység létrejöttét követően) évtizedekre stabilizálódott az európai hatalmi egyensúly, gondot leginkább a török uralom alól felszabaduló Balkán-félsziget, illetve az ottani, többé-kevésbé a középkori hagyományokon újjászerveződő kisállamok területi vitái jelentettek. Az OMM és Németország gazdasági felemelkedését és térhódítását azonban féltékenyen figyelték a kontinens nagyhatalmai, főként Franciaország és Anglia, valamint Oroszország is. Ezért ezeknek az államoknak a politikusai a XIX. és XX. század fordulójától előszeretettel karolták fel a dualista állam status quoval elégedetlen nemzetiségi mozgalmait. Noha a sors fintora, hogy ezen államok vezetőrétege már a korábbi évszázadok során az osztrák–magyar politikai elitnél jóval radikálisabban „lecsendesítette” a maga

kisebbségeit (bretonok, írek, lengyelek). A kelet-közép-európai kisebbségek iránti érdeklődést részben a személyes tanulmányutak, pontosabban az azt követő „tényfeltáró riportok” jelezték. Elegendő csak Seton Watson magyarországi útjára és publicisztikájára gondolnunk. Részben pedig viszonylag jelentős számú román, cseh és délszláv fiatal tölthetett hosszabb-rövidebb időt egy-egy nyugat-európai, főként francia egyetemen. Tanulmányaikat ezek a fiatalok legtöbbször egy-egy disszertáció elkészítésével zárták le, vagy pedig az ország tekintélyes újságjaiban, folyóirataiban cikkeket, tanulmányokat jelentettek meg, amelyben népük kilátástalan helyzetét tárták a nyugati közvélemény elé. Számos egyéb ok mellett főként így válhatott fogékonnyá az angol és a francia közvélemény a megoldatlan kelet-közép-európai kisebbségi kérdések iránt, mintegy előkészítve a támogatást az első világháború utáni területi átrendezéshez.

A Szegedi Egyetem fiatal történészei 1992-től napjainkig a *Documenta Historica* sorozat részeként Pándi Lajos irányításával több mint hatvan olyan nemzetközi dokumentumot, egyezményt, szerződést tettek elérhetővé a múlt iránt érdeklődő nagyközönség és természetesen a történettudomány hazai művelői számára is, amelyeknek ismerete nagymértékben elősegíti az események objektívebb megítélését. E sorozat 61. kötete Beneš egykori köztársasági elnök egyik korai munkáját, a francia nyelven megírt, és 1908-ban megjelent disszertációját adja közre. A szerző által nyolc fejezetre tagolt munka magyar kiadása a terjedelmi korlátok miatt részben összefoglaló jellegű, míg a két legfontosabb fejezetét (a VII. és a VIII.) teljes egészében közli a kötet. A tartalmi és szövszerinti közlés tipográfiaiilag is jól elválik egymástól. Rövid bevezető tanulmánya mellett Gulyás László, aki a tanulmány sajtó alá rendezést végezte, bőséges lábjegyzeteivel is segíti az olvasó tájékozódását. A szegedi történésznek – a már említett *Documenta Historica* sorozat részeként – ez a harmadik olyan kötete, amelyben Beneš életművével ismerteti meg a magyar olvasót. (E. Beneš: *Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot*. D. H. 5. Szeged, 1992., illetve *Az 1943 december Beneš–Sztálin–Molotov megbeszélések dokumentumai*. D. H. 11. Szeged, 1993.)

A prágai Károly Egyetemen bölcsészeti tanulmányokat folytató, majd pedig jogi ismereteit külföldön gyarapító Beneš 1907-ben készítette el a dijoni egyetem hallgatójaként disszertációját, amelyet már a következő évben meg is jelentetett. Éppen akkor állította össze értekezését, amikor az Osztrák–Magyar Monarchia nyugati felében mélyreható belpolitikai reformok léptek életbe, ekkor vezették be ugyanis a korábbi vagyoni cenzushoz kötött helyett, az általános választójogot. Így kézenfekvő, hogy ezzel, illetve e választójogi

reform lehetséges következményeivel zárta gondolait a doktori fokozat megszerzését célul tűző későbbi cseh politikus. A történeti és jogi-államelméleti összefüggésekkel egyaránt foglalkozó munka kezdőpontja pedig a XVI. első fele, I. Ferdinánd centralizációs törekvéseinek megjelenése. A szerző dolgozatában Csehország sajátos birodalmon belüli helyzetének alakulásával ismerteti meg az olvasót. Az első három fejezet az abszolutizmus kiépítésének folyamatát, a középkor századaiban nem kis európai befolyással bíró királyság függetlenségének fokozatos elvesztését mutatja be. Míg a IV.–VI. fejezet az 1848-as forradalmaktól az osztrák–magyar kiegyezésig követi nyomon a cseh nép és főként Csehország sorsának alakulását, fájjalva, hogy nemzete, illetve annak elitje képtelen volt a magyar nemességhez hasonló relatív birodalmon belüli önállóságot kiharcolni.

A disszertáció legfontosabb része mindenképpen az 1867 és 1907 közötti évtizedek eseményeit nyomon követő két utolsó fejezet. A VII. „Az 1867 óta folyó nemzeti küzdelmek és az alkotmányos revízióra tett kísérletek” címet viseli. Ebben a (prágai és bécsi látószögből egyaránt) Cislajtániának nevezett nyugati birodalomfél alkotmányos berendezkedéséről kapunk tájékoztatást, kiemelve, hogy a törvénykezésben ugyan már érvényesülnek a föderalizmus elvei, a végrehajtást azonban még a centralizmus jellemzi. A tartományi gyűlések (diéta) mellé ugyanis nincs önálló végrehajtó hatalom (tartományi kormány) rendelve, mivel ezt a feladatot kizárólag csak a központi kormány látja el. A kormány pedig nem vonható felelősségre a tartományi diétákon hozott törvények végrehajtásáért.

A XIX. század vége cseh–német ellentétéinek, illetve Beneš értekezése megértéséhez elengedhetetlen néhány demográfiai-statisztikai adat ismerete. Az első világháború előtti években az egykoron Szent Vencel koronájához tartozó három osztrák tartományban (Csehország, Morvaország és Szilézia), melyeknek területe meghaladta a 80 ezer km²-t, közel 9 millióan éltek. Az akkori népesség mintegy kétharmada volt cseh, egyharmada pedig német. Az etnikai összetételt a főként Sziléziában található néhány tízezres lengyel közösség tette teljessé. A németek döntő többsége a németországi és ausztriai német tömbbel összeforrva az egykori Cseh Királyság peremét (pl. Szudéta-vidék) foglalta el, mintegy körülvéve a cseh-morva lakosságú területeket. A cseh korona országainak igazi jelentőségét, súlyát az adta, hogy az OMM ipari termelésének (egyés kimutatások szerint) majdnem felét az itteni üzemek állították elő. A tanulmányt záró nyolcadik fejezet a cseh társadalom, illetve a szerveződő politikai csoportok főként pedig az ifjúcsehek, a realisták (a Masaryk által alapított Cseh Néppárt), az agráriusok és a szocialisták tevékenységét, a nem-

zetiségi és az alkotmányjogi küzdelemben elfoglalt álláspontját vázolja. A cseh–német viszonyról szólva pedig a szocialisták reformelképzeléseit bírálva megállapítja: „A nemzetek olyan szétválasztása, amely az egyugyanazon fajhoz tartozók által lakott területek alapján osztotta volna fel az országot lehetetlennek tűnt; Csehországban például vannak olyan német területek, amelyek nagy cseh kisebbséggel rendelkeznek, és amelyeket nem lehet körülhatárolni a nemzetiségek alapján.” Más helyen pedig a különböző tervezeteket értékelve a fiatal cseh politikus megállapítja. „A történelmi tartományoknak át kell adniuk helyüket a nemzeti területeknek. Nevezetesen a cseheknek el kell hagyniuk az állam történelmi jogáról szóló ábrándjaikat. Feltehető, hogy e gondolatokkal a disszertáció szerzője már akkor sem azonosult, a második világháborút követő években pedig végképp nem.

Végül érdemes néhány sort idézni az értekezést záró „Konklúziókból”: „Gyakran beszélünk Ausztria felbomlásáról. Semmit sem hiszek belőle. A történelmi és gazdasági kötelékek, amelyek összekötik az ausztriai nemzeteket, egyiket a másikkal, túl erősek, hogy ez a felbomlás bekövetkezhesen. Az általános választójog és a demokratizálódás Ausztriában, illetve különösen Csehországban elő fogja készíteni a terepet a nemzeti küzdelmek meggyengüléséhez és a különböző nemzetek különböző osztályai gazdasági érdekeik által egyesülve, szükségszerűen erőltetik az ausztriai probléma és a nemzeti kérdés megoldását.” Az első világháború előtti években feltehetően még nem merült fel Beneš és politikus társainak rövid távú elképzeléseiben az Osztrák–Magyar Monarchiától való elszakadás igénye. A cseheknek a „német kérdésben” ugyanis számolniuk kellett az Európa első számú katonai hatalmává emelkedő Németország állásfoglalásával is. A Monarchia tehát a még számos megoldatlan kérdés ellenére is biztosabb fejlődési alternatívát kínált, mint az esetleges önállóság egy nagy szomszédval a háta mögött. 1918 végére, amikor Németország és az OMM katonai veresége és a belső forradalom általi meggyengülése realitássá vált, már utópisztikussá vált a Beneš kortársának számító Jászi Oszkár tervezete az egykori európai nagyhatalom föderális átalakításáról. Az új világpolitikai helyzetben a Monarchia feldarabolása már elkerülhetlenné vált.

LÁSZLÓ RÉKA

A státustörvény szindróma – egy konferencia margójára

Mikor egy téma lekerül a politikai napirendről és az újságok címlapjairól, akkor válik igazán érdekessé és kutatandóvá a tudomány számára. A csak státustörvényként emlegetett kedvezménytörvénynek bő három évet kellett várnia és két módosításon kellett keresztülmennie, mígnem igazán színvonalas tudományos konferencia témájává vált. A 2004. október 14–16-a között a sapporói Hokkaido Egyetem Szlávizmuskutató Központjának, a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi, illetve Kisebbségkutató Intézetének, valamint a Teleki László Intézet közös szervezésében megtartott *A státustörvény-szindróma: posztkommunista nemzetépítés vagy posztmodern állampolgárság?* (The Status Law Syndrome: Post-Communist Nation-Building or Post-Modern Citizenship?) című rendezvény előzményeihez hozzátartozik, hogy az említett magyar intézetek kutatói éppen egy, szintén a státustörvénnyel és kisebbségvédelemmel foglalkozó angol nyelvű tanulmány- és dokumentumkötet összeállításán és kiadásán dolgoztak, amikor kapcsolatba kerültek a Hokkaido Egyetem professzorával, Osamu Iedával. Az ekkortól nyomon követhető együttműködésben a Szlávizmuskutató Központ professzora nemcsak a kötet kiadásához járult hozzá nagy munkával és nem utolsó sorban anyagi források mozgósításával, hanem a már említett három magyar intézet munkatársaival, Halász Ivánnal, Majtényi Balázssal, Vízi Balázssal és Kántor Zoltánnal együtt úgy találták, hogy időszerű lenne egy konferencia keretein belül külföldi kutatókat is bevonva egy, a magyar kontextusnál szélesebb perspektívából megvizsgálni a magyar kedvezménytörvényt, annak hatásait, és elhelyezni ezt a jelenleg létező kisebbségvédelmi politikák között.

A törekvés megvalósítása sikerrel járt: az előadások egyenletesen magas színvonalon világítottak rá jogfilozófiai, politológiai, belpolitikai, valamint nemzetközi és európai uniós jogi szempontból a kedvezménytörvény jellegze-

tességeire és értékelték azt, ugyanakkor különösen érdekes új perspektívát adott a kérdésnek a nagyszámú összehasonlító, illetve más országokban létező kisebbségvédelmi konstrukciókkal foglalkozó tanulmány. Az előadások zömében az értelmezési keretet Rogers Brubaker által alkalmazott terminológia képezte, amely a kisebbségi kérdéseket a nemzeti kisebbség, rokon-állam és lakóhely szerinti állam (home state) háromszintű kapcsolatainak hálózatán belül elemzi. Ugyanakkor a befogadó állam (host state) terminus esetén Csergő Zsuzsa pontosítás szükségét vetette fel, jelezve, hogy ebből az következne, hogy a szóban forgó, jellemzően őshonos nemzeti kisebbségeket az adott államban átmenetileg tartózkodó vendégekként kellene kezelni, ami egyszerre pontatlan és sértő rájuk nézve. Az elhangzott előadások közül meglepően kevés foglalkozott a státustörvény textuális elemzésével (itt Osamu Ieda és bizonyos mértékben Herbert Küpper előadásai említhetők) illetve gyakorlatban való megvalósításával, következményeivel (Szarka László előadása emelhető itt ki alapos dokumentáltsága miatt), és meglepően sok volt a nemzetközi kontextussal, a posztkommunista országok nemzetpolitikájával és különösen a nemzetközi és az európai uniós jogi vonatkozásokat elemzésével foglalkozó munka. Kiemelt szerepet tulajdonítottak az előadók a nemzetközi intézmények és nemzetközi szervezetek, az EBESZ Kisebbségügyi Főbiztossága, Európai Unió, Európa Tanács és a Velencei Bizottság állásfoglalásainak, nyomásgyakorlásának, néha akár túlhangsúlyozva szerepüket a státustörvény ügyének alakulásában (főleg Walter Kemp, Herbert Küpper, Gabriel von Toggenburg és Helge Hornburg előadásai). Ugyanakkor számos kritika is elhangzott ugyanezen szervezeteknek a kisebbségi ügyekhez való hozzáállásáról. Kiemelném itt *Majtényi Baláznak*, az MTA Jogtudományi Intézete munkatársának gondolatébresztő előadását, aki arra hívta fel a figyelmet, hogy a nemzetközi közösség a kisebbségvédelem kérdését vagy a biztonságpolitika részeként vagy az emberi jogi politika részeként kezeli. A biztonságpolitikai kérdésként való kezelés pedig elvezethet az emberi jogok utilitarista szempontú értelmezéséhez, amely törvényesítene és intézményesítene egy olyan szemléletet, amely egyes esetekben korlátozná a biztonságot és békét veszélyeztető személyek emberi jogait, más esetekben pedig éppenséggel különleges kisebbségi jogok adományozásával próbálná megbékíteni őket a közjó és béke érdekében. Majtényi bírálta az EBESZ Kisebbségügyi Főbiztosságának és az Európai Unió ügykezelését: az említett intézményeknek a kedvezménytörvényekkel szembeni elutasításának hátterében szerinte az áll, hogy ezeket biztonságpolitikailag kockázatosnak tartják, és ezért olyan érveket keresnek a hatályos nemzetközi jogban, amelyek alátámasztják érvelésüket. Viszont a nemzetközi jog elveinek ellentmondásosságá-

gából adódóan mind a szuverenitás, mind a diszkrimináció-mentesség alapú érvelés mellett és ellen is találhatók bőven érvek, ellenérvek és precedensek, így az ezek közül való választás alapja inkább politikai, mint jogi döntés. Hasonló irányú kritikát fogalmazott meg *Tóth Judit*, az MTA Kisebbségkutató Intézetének kutatója, az Európai Unió kisebbségpolitikájára nézve, arra figyelmeztetve, hogy noha növekszik a kisebbségvédelemre és kisebbségi nyelvek védelmére vonatkozó regionális konvenciók száma, az EU-tagállamok nem feltétlenül tagjai ezen konvencióknak, illetve nyelvvédelemre hivatkozva elkerülhető, hogy az adott állam kénytelen legyen elismerni egy adott „etnikai vagy nemzeti kisebbséget”, amely kellemetlenségeket okozhatna neki. Továbbá sérelmes gyakorlat, hogy a csatlakozási tárgyalásokon a kisebbségi kérdések csak közvetlenül kapnak teret: a kisebbségek körülményeiről ezek képviselőinek részvétele nélkül tárgyalnak, valamint hiányoznak a egységes európai kisebbségvédelmi szabályok, mechanizmusok és az egységes gyakorlat, amely alássa a potenciális hatékonyságot is. Szintén bírálatot fogalmazott meg *Schöpflin György* az európai politikában még mindig fennálló kettős mércével szemben, amely a kisebbségi ügyekben több szinten is megjelenik. Egyrészt a kontinens szintjén hajlamos az eltérő bánásmódra Nyugat-, Közép- és Dél-Kelet-Európa esetén, amely azt sugallja, hogy míg Nyugat-Európa kellemesen posztzionalista, „az Elbától keletre a nacionalista túlkapasok démonjai dühöngnek”, dül a retrográd etnicizmus. Másrészt etnikai konfliktusok esetén az európai nemzetközi intézmények hajlamosak a többségi nacionalizmust állampolgárinak, következésképpen stabilitásra törekvő erőnek tekinteni, míg a kisebbségit etnikainak és retrográdnak, azaz a lakóhely szerinti állam stabilitását preferálják az államok demokratikus hitelességével szemben, csak rövid távú megoldásokban gondolkodnak és ezzel saját hitelességüket rontják. Am van példa az ellenkezőjére: *Csergő Zsuzsa* és *James Goldgeier* méltatták az Európai Unió által a '90-es évek elején betöltött integráló szerepét, amely új interakciós lehetőséget nyújtott a közép-kelet-európai posztkommunista államok számára, és döntően hozzájárult a latens etnikai konfliktusok becsatornázásához, az erőszakos beavatkozások elmaradásához. Szerintük ezzel a folyamattal szemben született meg a státustörvény, amely a transzszuverén, virtuális nacionalizmus megtestesítője, és ellentétben a nemzetállami nacionalizmussal olyan, a nemzeti központ által alapított intézményekre épül, amelyek fenntartják és reprodukálják a nemzetet a fennálló államhatárokon keresztül. Ennek viszont feltétele, hogy a határokon kívüli közösség is aktívan a kulturális nemzet részeként definiálja magát, valamint hogy a nemzeti központ kulturális és gazdasági szempontból is vonzó legyen e közösségek számára.

A konferencia meglehetősen provokatív címének egyik értelmezését és ezáltal státustörvények megjelenésének tágabb horizontját *Kántor Zoltán*, a Teleki László Intézet kutatója világította meg, aki előadásában a nacionalizmus jelenségét a versengő nemzetépítési törekvésekből kiindulva magyarázta, és rámutatott hogy a '90-es évek politikai átalakulásai következtében Kelet-Közép-Európában felerősödött az új államokban a nemzet határainak kijelölésére irányuló jogalkotási láz, amely valóságos státustörvény-szindrómát eredményezett. Kántor mindezt posztkommunista jelenségként értelmezi, amely a társadalmak nemzeti alapú (újra)intézményesítésének törekvésében érvényesül és ezáltal az ebben a térségben domináló etnokulturális nemzet-koncepciót juttatja érvényre. Kántor fölveti a kérdést, hogy mindez azáltal, hogy új nemzetparadigmában való gondolkodásra is kényszeríti a nyugati politikusokat, el fogja-e hozni ennek a nemzetfelfogásnak a felértékelődését. Szerinte üdvösebb lenne, ha ez válna normatív felfogássá, míg a politikai nemzet fogalmát a továbbiakban az állampolgársággal helyettesítenék. Szintén kelet-európai kontextusban, posztkommunista jelenségként értelmezte a státustörvények megjelenését és jellegét *Amitabh Singh*, a *Csergő Zsuzsa-James Goldgeier* szerzőpáros és *Halász Iván*, akik közül különösen az utóbbiak az orosz nemzetpolitikát és állampolgársági politikát emelték ki. Érdekes színpontot jelentettek *Natsuko Oka*, *Tjerd de Graaf*, *Constantin Iordachi* és *Nurcan Ozgur-Baklacioglu* előadásai, akik a kaukázusi, a volt Szovjetunióbeli mennonita, a moldvai román és a bulgáriai török kisebbség helyzetét, jogi státusát elemezték.

Újszerű megközelítést jelentett a státustörvény kérdést a nemzetközi viszonyok átalakulásának jeleként tárgyaló *Stephen Deets* és *Sherrill Stroschein* előadása. Deets a nemzetközi viszonyokban az új-középkoriség (neo-medievalism), azaz a vesztfáliai rendszer előtti egymást átfedő autoritások és többszörös lojalitások rendszerének jelenkori megjelenését észleli, amelyet egyrészt nem állami aktorok megjelenésének, az államok fölötti kölcsönös függőségi rendszernek és nemzetközi intézményeknek tulajdonít, amelyek megbontják az egyes államok ellenőrzési képességeinek teljességét (de nem veszélyeztetik szuverenitását), másrészt olyan nemzetközi szervezetek autoritásnövekedésének, amelyek az államoktól eltérő elvek mentén szerveződnek, mint például a WTO és az Európai Unió. Ezáltal újraértékelődik a hagyományos állami szuverenitás koncepció, amennyiben a vertikális szuverenitás-elvonás egy nemzetközi szervezet részéről már legitimnek minősül, míg a szuverenitásba való horizontális beavatkozás (egyik állam a másik állam belügyeibe) továbbra is illegitim. Deets a státustörvény megalkotásában és Orbán Viktor-nak az eljövendő nemzeti közösségek Európájáról tett egyik korábbi nyilatko-

zatában, amelyben a határok eljelentéktelenedéséről szólt, az új középkoriság egyfajta vízióját érzékeli, amely szembemegy a hagyományos államszuverenitással, illetve az ezzel kapcsolatos állam általi megkülönböztetés tilalmával és az egyéni jogokkal. Sherill Stroschein a weberianus territoriális állam- és szuverenitásfelfogással ellentétben úgy véli, hogy az államokat manapság inkább folyamatban lévő projekteknek kellene tekinteni, amelyek eltérő mértékben sikeresek a határaikon belüli történések ellenőrzésében. Ezzel szemben további kihívást jelentenek a nem területi elvű intézmények, amelyek legalább is a kisebbségi politika vonatkozásában pozitívumot jelenthetnek, amennyiben a nem területi elvű autonómiák kevésbé veszélyeztetik az egyes államok stabilitását. Ezekre példaként a magyarországi kisebbségi önkormányzatokat, a státustörvényt és a belga nyelvközségi egységeket hozta fel.

A konferencia legérdekesebb pillanatát a Schöpflin György előadását követő vita jelentette, amely az előadó azon kihívó megjegyzésére bontakozott ki, miszerint Szlovákia nem jogállam a tulajdonjog nem kellő mértékű tiszteletben tartása miatt, gondolva itt elsősorban a Benes-dekrétumok mai napig való továbbélésére. Kár, hogy a vitát inkább elvi és politikai, mint tudományos érvek egymásnak feszülése jellemezte.

Következtetésként levonható, hogy a konferencia összességében sokkal átfogóbb volt, mint amit a címe ígért, mivel nemcsak a magyar státustörvényről szólt, hanem a '90-es években a nemzetközi szintéren új jelentőséget nyert nemzetpolitikai kérdésekről, törekvésekről. Ugyanakkor jelentőségét emeli aktualitása is, amennyiben összefoglalja a státustörvény(ek) tanulságait akkor, amikor a magyar nemzetpolitika kulcskérdése a határokon túli magyarokkal való kapcsolatában a státustörvények szintjéről egy magasabb szintre, a magyar állampolgárság megadásának szintjére való lépés pozitív vagy negatív megválaszolása.